

فهرست

پیشگفتار.....	۷
مقدمه	۹
فصل اول: کلیات.....	۱۳
۱. نفت خام.....	۱۵
۲. گاز.....	۱۶
۳. طبقه‌بندی فعالیت‌های صنعت نفت و گاز.....	۱۸
۴. انواع قراردادهای نفتی رایج در دنیا.....	۱۹
دسته اول: قراردادهای امتیازی.....	۱۹
دسته دوم: نظام‌های قراردادی.....	۲۰
۵. روند قراردادهای نفتی ایران.....	۲۵
۶. آمار و داده‌های صنعت نفت ایران و جهان (آمار پالایشگاه و پتروشیمی و تولید و...)	۳۰
فصل دوم: چالش‌های صنعت نفت و گاز.....	۳۳
معرفی استادان.....	۳۸
مسئله اول: اقتصاد نفتی.....	۴۱
مسئله دوم: درآمدهای نفتی.....	۶۲
مسئله سوم: صندوق توسعه ملی.....	۶۵

۶۸	مسئله چهارم: تحریم‌های نفتی
۷۵	مسئله پنجم: سیاست‌های کلان نفت و گاز
۹۸	مسئله ششم: سرمایه‌گذاری خارجی
۱۰۲	مسئله هفتم: قراردادهای نفتی
۱۰۷	مسئله هشتم: عرضه انرژی و امنیت
۱۱۳	فصل سوم: راهکارها و پیشنهادها
۱۱۵	مسئله اول: اقتصاد مقاومتی
۱۱۸	مسئله دوم: راهبردهای موفق
۱۱۹	مسئله سوم: صنایع پایین‌دستی نفت و گاز
۱۲۳	مسئله چهارم: اوپک
۱۳۱	مسئله پنجم: خروج از آسیب‌پذیری
۱۳۳	مسئله ششم: فرصت‌های مغفول
۱۳۶	مسئله هفتم: تهدیدهای آتی در بخش صنعت نفت
۱۳۸	مسئله هشتم: تغییر نظام ارزی مبادلات
۱۴۱	مسئله نهم: جذب سرمایه‌گذاری خارجی
۱۴۵	جمع‌بندی کلی
۱۵۱	منابع

مقدمه

صنعت نفت یکی از اصلی‌ترین مزیت‌های اقتصاد ایران به شمار می‌رود؛ به طوری که بخش قابل توجهی از بودجه کل کشور متکی به بخش نفت، گاز و پتروشیمی است.^۱ بنا بر آمار بانک مرکزی در سه ماه اول سال ۱۳۹۷، سهم نفت از کل تولید ناخالص داخلی ۱۹/۶ درصد و ارزش صادرات نفتی^۲ تا پایان سال ۱۳۹۶، بیش از ۵۶ میلیارد دلار بوده است. به لحاظ رتبه‌بندی و جایگاه، ایران دارای رتبه دوم ذخایر اثبات‌شده گاز و رتبه چهارم در ذخایر اثبات‌شده نفت است و به لحاظ تولیدات انرژی اولیه،^۳ ایران جایگاه ششم را دارا می‌باشد.^۴ ایران بعد از عربستان، روسیه، عراق، کانادا، امارات متحده عربی و کویت در رده هفتم کشورهای صادرکنندگان نفت خام و میعانات گازی است. خاورمیانه مهم‌ترین منطقه در تأمین انرژی جهان بوده و سیاست‌های انرژی کشورهای این منطقه بر مبادلات انرژی و تعاملات سیاسی سایر کشورها اثرگذار است. یکی از مزیت‌های مهم میادین نفتی خاورمیانه، کم‌بودن هزینه نهایی تولید نفت خام از میادین این منطقه نسبت به سایر میادین است و لذا منافع بیشتری را برای صاحبان این منابع طبیعی به همراه

۱. طبق قانون بودجه سال ۱۳۹۸، سهم نفت از کل بودجه ۲۷ درصد تعیین شده است.

۲. ارزش نفت خام، فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، مایعات و میعانات گازی صادرشده توسط شرکت‌های ملی نفت ایران، ملی گاز ایران، ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی ایران، شرکت‌های پتروشیمی و سایرین (گمرکی و غیرگمرکی).

۳. انرژی اولیه، انرژی است که از طبیعت به دست آمده و برای استفاده باید طی فرایند مهندسی شده به انرژی ثانویه تبدیل شود؛ مانند نفت خام یا گاز طبیعی.

۴. سایت مدیریت اطلاعات انرژی آمریکا www.eia.gov.

خواهد داشت. جنگ‌های نفتی، تحریم‌های نفتی و مباحثی از این دست، همواره مورد توجه بسیاری از کشورها بوده است و از دغدغه‌های اصلی دنیای امروز به حساب می‌آیند؛ به طوری که بسیاری از تحلیلگران سیاسی، رخداد جنگ‌های معاصر در منطقه خلیج فارس و خاورمیانه را جنگ بر سر نفت و اجرای سیاست‌های سلطه‌جویانه در حوزه انرژی می‌دانند. کنترل عرضه نفت خام خاورمیانه همواره یکی از دغدغه‌های کشورهای غربی و توسعه‌یافته بوده است.

هرچند گسترش سایر انرژی‌های تجدیدپذیر و انرژی‌های نو مانند انرژی هسته‌ای تا حدودی جایگزین انرژی‌های فسیلی من جمله نفت شده‌اند و به مرور و در بلندمدت از اهمیت نقش نفت در سبد انرژی جهان کاسته خواهد شد، ولی در کوتاه‌مدت (حداقل تا چند دهه آینده) جایگزینی کامل نفت و سایر سوخت‌های فسیلی با سایر انرژی‌های بدیل امکان‌پذیر نخواهد بود. علاوه بر استفاده نفت و گاز به عنوان سوخت، نقش آنها در خوراک برای تولید سایر محصولات پالایشی و پتروشیمیایی نه تنها کم‌رنگ نخواهد شد، بلکه با افزایش رشد جمعیت و رشد اقتصادی اهمیت آنها بیشتر خواهد شد؛ بنابراین تا چند دهه آینده همچنان نفت و بالاکس گاز نقش جدی در اقتصاد جهان ایفا می‌کند و چالش‌های سیاسی و نظامی را با خود به همراه خواهد داشت.

بر اساس آمارهای مؤسسه بین‌المللی انرژی، متناسب با رشد اقتصاد جهان، پیش‌بینی می‌شود تقاضای کل نفت خام تا سال ۲۰۲۳ به بیش از ۱۰۴ میلیون بشکه در روز خواهد رسید.^۱ در حال حاضر چین و هند به تنهایی پنجاه درصد از تقاضای کل را به خود اختصاص داده‌اند و پیش‌بینی می‌شود این تقاضا روند صعودی خواهد داشت. بخش قابل توجهی از این تقاضا توسط کشورهای آسیا و اقیانوسیه و بالاکس کشورهای منطقه خاورمیانه تأمین می‌شود. طی سالیان اخیر، ایالات متحده به عنوان یکی از بزرگ‌ترین مصرف‌کنندگان نفت خام دنیا، سیاست افزایش تولید نفت و گاز و کاهش

1. www.iea.org.

وابستگی به منابع انرژی دیگر کشورها را در پیش گرفته است و در حال حاضر به عنوان یک صادرکننده نفت خام مطرح می‌باشد. این جهش سریع آمریکا در عرضه انرژی می‌تواند در روند قیمت‌های انرژی و چگونگی تعاملات کشورها نقش بسزایی داشته باشد.

از ابعاد مختلفی می‌توان صنعت نفت و گاز را مورد نقد و بررسی قرار داد، ابعاد فنی و مهندسی، ابعاد حقوقی و قراردادی، ابعاد سیاسی و جغرافیایی، سیر تاریخی و ابعاد اقتصادی و مالی. به دلیل پیچیدگی هر یک از این ابعاد، پرداختن به هر یک از این مقوله‌ها نیازمند نگارش چندین کتاب مجزا می‌باشد؛ چنان‌که تا کنون کتاب‌های متنوع و مفیدی در این زمینه منتشر شده است. این نوشتار تلاشی در جهت آشنایی اجمالی با جایگاه صنعت نفت و گاز و نقش و تأثیر آن در اقتصاد کشور و معرفی فرصت‌ها و تهدیدهای موجود برای اقتصاد کشور و شناسایی راهکارهای برون‌رفت از چالش‌های آن است. رویکرد این کتاب صرفاً اقتصاد کلان با مباحث سیاستی است که به صورت نقادانه سؤالاتی چالشی در حوزه اقتصاد نفت و گاز مطرح می‌شود و سپس پیشنهادها و راهکارهایی از دیدگاه‌ها و نظرهای خبرگان و صاحب‌نظران در این حوزه ارائه می‌گردد.